

Výr velký a jeho nelehký osud

IV. Diskuze a sváry

Zánik Československé republiky a vznik Protektorátu Čechy a Morava v březnu 1939 přinesl mimo jiné četné legislativní změny. Pro ochranu výra velkého (*Bubo bubo*) měla zásadní dopad změna právní úpravy myslivosti v r. 1941. Myslivecká legislativa totiž stále jako jediná poskytovala hájení výru velkého alespoň částečnou ochranu.

Po letech debat o potřebnosti přijetí zákona o myslivosti s celostátní působností vedených v podstatě po celou dobu trvání první Československé republiky to byla až nařízení protektorátní vlády, která přerušila setrvačnost v platnosti myslivecké právní normy z doby rakousko-uherské monarchie a stručný malý honební zákon z r. 1929. Nařízení č. 127/1941 Sb. mělo materiálně charakter zákona, nařízení č. 128/1941 Sb. pak charakter jeho prováděcí vyhlášky. Výr jimi dostal celoroční hájení na území Protektorátu – poprvé na základě celostátně platného právního předpisu (a předpisu v podstatě zákonného charakteru). Otázka vybírání mláďat ale i nadále zůstala neupravena. Zároveň byl výr chráněn pouze implicitně: byl sice veden mezi (lovnou) zvěří, neměl však stanovenou dobu lovu (podobným způsobem byla touto vyhláškou chráněna např. vydra). Ze znění obou norem je patrné, že vznikaly pod dozorem přítomných okupantů a inspirovaly se říšskými zákony. To dokládá např. předepsané hájení husice liščí (*Tadorna tadorna*), která se tehdy na rozdíl od přímořských oblastí Německa na našem území ještě vyskytovala pouze jako vzácný zatoulanec.

Veslav Wahl, mladý, ale velmi nadějný ornitolog, posléze popravený r. 1950 ve svých 28 letech jako účastník třetího odboje, přispěl r. 1942 do Stráže myslivosti článkem Naše sovy. V odstavci věnovaném výru velkému navrhuje, aby myslivci podávali hlášení o přítomnosti této sovy na tehdejšími území Protektorátu Ornitologické společnosti. Wahl výru patrně dobře znal ze svých pobytů na myslivně Pankrác situované jižně pod Bezdězem, tedy v oblasti jejich tradičního výskytu.

K ochraně, nebo přesněji řečeno spíše k omezení populace výrů, se vyslovil r. 1943 rovněž ve Stráži myslivosti lesník Josef Mojžíš. Škody působené výrem na drobné zvěři označil za citelné a navrhl toto řešení: „V době prvních výřat má i ostatní zvěř mladé. Proto by se mohla chránit tím, že by se výrům vždy včas první mláďata vybrala, a tím by se omezila v tuto choulostivou dobu jejich nadměrná honba za kořistí. Vybrala by se ovšem jen odborným, k tomu pověřeným perso-

nálem, za kontroly, a jen k uchování jich pro výrovky, takže by se tím dosáhlo dvojího účelu. A nebylo by to na úkor tohoto vzácného ptáka, protože jeho druhé zanesení je vždy úspěšné, ale pak již nenadělá na zvěři větších škod, zvláště pak nemůže lovit samiček pernaté zvěře na hnízdech...“ Cíl Mojžíšova návrhu byl – přeloženo do srozumitelného jazyka – zjevný: výry už legálně lovit nemůžeme, zkusme je tedy alespoň intenzivně vybírat. Právně nahlíženo šlo o jasnou snahu obcházet ducha zákona. Na tento návrh záhy reagovali dopisy do redakce lesník a ornitolog Josef Nečas a pedagog a skautský činovník Josef Kratochvíl (Baby).

Oba dopisy byly vůči Mojžíšovu návrhu značně kritické. Nečas se vyslovil spíše z pozice mysliveckého zoologa a v závěru navrhl evidenci výrů chovaných v zajetí (!). Kratochvíl argumentoval více z pozice ochrany přírody, jako první z ornitologů pak konstatoval ohrožení výřích hnízd jarní turistikou. Jak Mojžíšův článek, tak obě reakce na něj naznačují, že spor o přítomnost výra v honitbách byl v komunitě lesníků a myslivců stále a trvale přítomen.

Stav populace výrů popsal posléze ornitolog Josef Jirsík v knize Naše sovy (1944). Situaci mu komplikovalo to, že na knize pracoval již v době, kdy byly původní hranice republiky změněny Mnichovskou dohodou; přesto do knihy propašoval i zmínky o výskytech v záboru, což diplomaticky vyřešil názvem podkapitoly Rozšíření v Protektorátu a v okolí Říše. Ochranu výra popisuje takto: „Je nesporné, že výr je ze stanoviska myslivosti škodlivý, ale poměrně malý počet hnízdišť, kde vyvede mláďata, je zárukou, že nemůže počet výrů u nás existujících udělat nějaké katastrofální škody. Nebyl-li by chráněn, zaručeně by v několika letech u nás vymizel. Ostatně ona zákonná ochrana u nás je problematická a čistě papírová!“

Je pozoruhodné, že Jirsíkem popsaný právní formalismus obdobně vnímaly také příslušné úřady. Ochranu výra a případné potíže s ní související řešil v té době Nejvyšší myslivecký úřad, který disponoval pravomocí vydávat k nařízením č. 127 a 128 prováděcí nařízení pro praktický myslivecký provoz. V r. 1944, tedy právě

VLÁDNÍ NAŘÍZENÍ

ze dne 31. III. 1941 čis. 127 Sb.,

O MYSLIVOSTI

a

VLÁDNÍ NAŘÍZENÍ

ze dne 31. III. 1941 čis. 128 Sb.,

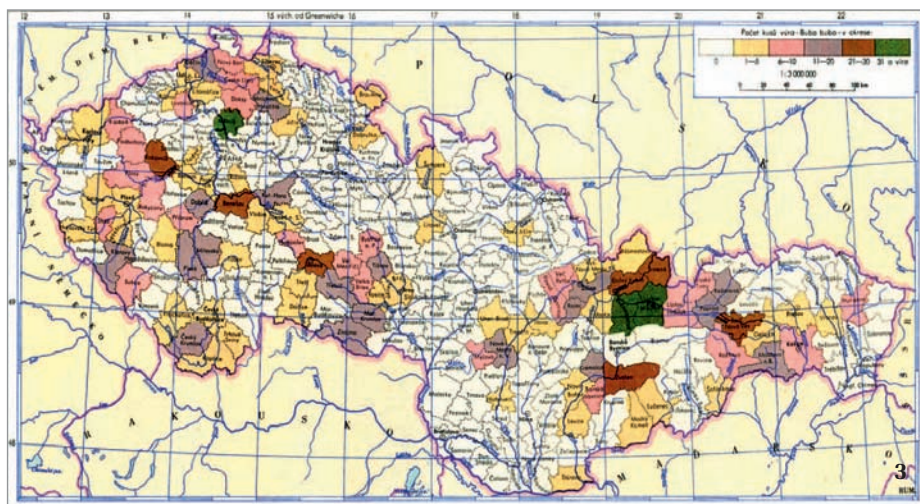
**kterým se provádí
vládní nařízení
o myslivosti**

Vydalo a expeduje TISK – FRANK – TÁBOR 2
nakladatelství

1 Výr velký (*Bubo bubo*) na kozlíku, ilustrace z ornitologické příručky Die Vögel Mitteleuropas Wilhelma Schustera von Forstner, vydání z r. 1923

2 Titulní strana Vládních nařízení o myslivosti čísla 127 a 128 z r. 1941, která mimo jiné stanovila celoroční a celostátní hájení výra.

v roce, kdy vyšly Jirsíkovy Naše sovy, došlo touto cestou k zásadnímu zpřísnění ochrany výra, a to nařízením Nejvyššího mysliveckého úřadu č. 37009-VI/4/1943 o vybírání mladých výrů z hnízd. Nařízení bylo přetištěno v č. 4 Stráže myslivosti dne 15. května 1944. Mezi dalšími mysliveckými předpisy té doby bylo neobvyklé rozsahem a důkladností zpracování, a je proto vhodné mu věnovat přiměřenou pozornost. V úvodu nařízení vysvětlilo potřebu přísnější ochrany výra: „Je poukazováno na to, že velmi často dochází k vybírání mladých výrů z hnízd, že je provozován nekontrolovatelný obchod se živými výry, a tím hrozí nebezpečí dalšímu zachování této přírodní památky. Poptávka po živých výraech je dána hojnějším lovem na výrovky...“

3 Mapa výskytu výra z Lesnického a mysliveckého atlasu z r. 1955 představuje výsledky výzkumu početnosti jeho populace v tehdejší Československu. Na počátku 50. let 20. století výr velký zcela chyběl v nížinách, ale také v Jeseníkách. Nejpočetnější výskyt je patrný v oblasti Kokořínska a Českolipska, na území Slovenska pak v regionu na západě Nízkých Tater a Liptova.

4 Továrně vyráběná, levná a velmi zálužná sloupová železa dlouhodobě používaná od 19. století k lovu dravců a sov. Instalovala se na sloupek vysoký přibližně jeden metr. Zákaz užívání želez k lovu v r. 1975 znamenal pro ochranu predátorů obrovský pokrok. Z archivu autorů

Nařízení poskytl autoritativní výklad ustanovení nařízení č. 127/1941 ve vztahu k ochraně výra. Konkrétně dovodilo, že k vybírání mláďat může docházet pouze na základě výjimky udělené právě (a pouze) Nejvyšším mysliveckým úřadem, a jednoznačně specifikovalo, že v případě vybírání výrat bez takového dovolení dopouští se oprávněný k myslivosti či jeho personál přestupku a jiná osoba přečinu pytláctví. Nedostatek údajů o výrazech přítomných v české přírodě volně i v zajetí řešilo v první řadě vypsáním detailního dotazníku o přítomnosti vývrů v honitbách, který měly vyplnit všechny osoby oprávněné k myslivosti. K takovému dotazníkovému šetření pak mělo docházet každý rok. Zadrugé stanovilo povinnost vyplnění druhého dotazníku k již chovaným vývrům; ten měl následně sloužit jako povolení k chovu a jako chovatelský list, který měl být veden dvojmo: chovatelem a mysliveckým úřadem. Všechny změny, zejména ty ve vlastnictví, bylo nařízeno neprodleně hlásit. Zatřetí pak přesně stanovilo konkrétní administrativní postup k získání povolení k odchytu nebo vybírání vývrů a postup při samotném vybírání.

Obě předepsaná šetření cílila k získání evidence, kterou by případně bylo možné kontrolovat. Kroužkování chovatelskými kroužky a povinné hlášení změny vlastníka zavádělo elementární systém v evidenci chovaných jedinců. Není jisté, zda byla požadovaná data vůbec kdy soustředěna a archivována (vzhledem k válečným okolnostem a blížícímu se konci okupace, a tedy i protektorátních úřadů), na což usuzujeme i proto, že je nikdo z pozdějších badatelů ani v náznaku nepoužil.

Je pozoruhodné, jak intenzivní pozornost a důkladnou péči věnovala příslušná úřední místa na jaře 1944 ochraně živočichů, konkrétně výra. Nařízení přichystal z příkazu nejvyššího lovčího VI. odbor Ministerstva zemědělství a lesnictví. Funkci nejvyššího lovčího v Protektorátu zastával nacist Leo von Zenetti, původem Rakušan. Ten po anšlusu Rakouska r. 1938 provedl reorganizaci rakouské myslivosti, nepochybně z pověření Hermannu Göringovi, který zastával úřad nejvyššího lovčího v celé Říši.

V tom samém čísle Stráže myslivosti byl náhodou zároveň publikován inzerát následujícího znění: „Koupím živého výra, zprostředkovateli dám 1 000 K. Koupím za

každou cenu! Do admin. S. M. pod značkou Břeží, Olšovka, 37.“ Inzerát naznačuje tehdejší intenzivní poptávku po výrazech k chovu a zároveň ilustruje i potřebu regulace obchodu s nimi.

Ve Stráži myslivosti č. 18 z 15. prosince 1944 popsal nově obsazené hnízdiště výra v lokalitě Třesín poblíž Mladče ornitolog František Hejl Mračovský. Podrobně referoval o vyvedení tří mláďat a kroužkování dvou z nich. Souběžně se zmínil o krádeži a prodeji jednoho mláděte s tím, že mladý výr byl dohledán, získán zpět a vypuštěn do volné přírody. Pozoruhodná byla Hejlova plná akceptace a pochvala nařízení o vybírání mladých vývrů z hnízd. Zároveň ale kritizoval jeho nedostatky, tedy že nenařizuje evidenci vývrů vycpaných a mechanických, protože se domníval, že by to mohlo vést k usmrcování a vycpávání chovaných vývrů ve snaze se evidenci vyhnout. Poznamenejme, že Hejl Mračovský v té době pracoval jako policista a případnou snahu o podvodné jednání dokázal s velkou pravděpodobností předem odhadnout.

Ochrana výra po roce 1945

Popsané nařízení sice zůstalo po osvobození a obnovení Československé republiky v platnosti, lze ale předpokládat, že jako legislativa z doby Protektorátu nebylo dodržováno. Opět jednou (a zcela logicky) byly řešeny palčivější problémy.

Po volbách v r. 1946 přistoupilo Ústavní shromáždění mimo jiné k přípravě zákona o myslivosti. Zpracováván byl ze všech tehdy konstruovaných zákonů vůbec nejdéle, schválen jako zákon č. 225/1947 Sb., o myslivosti, a v platnost vstoupil 1. ledna 1948. U výra bylo zachováno hájení (nebyla stanovena doba odstřelu), avšak uživatelé honitby současně nebyla zakázána možnost vybírat mláďata. Výr byl jmenován v § 2 mezi škodnou zvěří pernatou. Zároveň se zde otevřela nebezpečná mezera v doposud přísné ochraně tím, že v udržované bažantnici zůstal lov sov (a řady dalších druhů predátorů skutečných nebo domnělých) ponechán jako volný.

Tehdy platný postoj konzervativně uvažující myslivecké veřejnosti k přítomnosti výra v honitbách reprezentuje několik článků lesníka a mysliveckého výzkumníka Jiřího Sekyry, publikovaných ve Stráži myslivosti a poté ve sborníku Práce Vý-

zkumných ústavů lesnických. Už r. 1950 psal Sekyra toto: „[...] aby bylo povoleno vybírání mladých vývrů se souhlasem Ministerstva zemědělství, Ministerstva školství a Myslivecké jednoty. Jelikož ochočené výry budeme potřebovat v mysliveckém hospodářství na výrovkách, budou mladí výři přidělováni prostřednictvím Výzkumného ústavu ČSMJ mysliveckým hospodářům a mysliveckým spolkům. Tito výři budou kroužkování a vedeni v evidenci našeho Výzkumného ústavu.“ Zde tedy autor vlastně navrhuje návrat k evidenci vývrů stanovené protektorátním nařízením z r. 1944, z čehož lze spekulativně dovodit, že jeho ustanoveními se pravděpodobně nikdy nikdo neřídil.

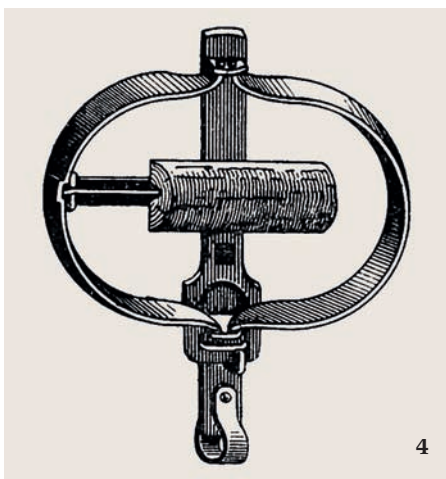
Roku 1954 vychází Sekyrův článek Rozšíření vývrů v Československu. Početnost a rozšíření byly zjištěny dotazníkovým průzkumem prostřednictvím myslivecké organizace. Podstatný byl jeho vlastní komentář k výzkumu v citovaném článku, kde se bezelstně a bezostyšně hlásí k tomu, že při vybírání výrat jde především o jejich následný chov k lovu na výrovce. Sekyrou publikovaný údaj 557 jedinců na současném území České republiky je dodnes hojně citován, zejména proto, že je exaktní, nebo tak alespoň působí. Poslední z řady publikací J. Sekyry věnované vývrům zahrnuje popis mapy rozšíření výra, zveřejněný v Lesnickém a mysliveckém atlasu (1955), nepochybně zpracovaný právě Sekyrou. Odtud přebíráme mapu výskytu (obr. 3).

Ochranářsky citící ornitologové Sekyrův početný údaj nepřijali a kritizovali ho. Rozhořčeně reagoval Walter Černý článkem v Sylvii (časopise ornitologické společnosti) r. 1958, kde konstatoval, že údaj o početnosti je zveličený, a to proto, aby bylo možno vybírat více mláďat: „Některá myslivecká sdružení se snaží omluvit vybírání výřích mláďat, případně tím docílit úředního souhlasu k takovému činu. [...] Vždyť ztráty vývrů i po uzákonění ochrany byly ohromné, z mnohých hnízd byla a dosud jsou mláďata pravidelně vybírána, a mnoho vývrů dosud padne odstřelem a odchycením.“

Obdobně na Sekyryho výsledky později reagoval Jan Hanzák také v Živě (1963, 2: 68–70), kde obecně zpochybnil průzkumy početnosti predátorů vykonané mysliveckou organizací. Námitky zdůvodnil především velikostí teritorií zkoumaných druhů, která pokrývají více honiteb, a jedinci

jsou tudíž sčítáni vícekrát. Na disproporcii údajů o početnosti živočichů udáváných ochranou přírody a uživateli honiteb, případně rybářských revírů, ostatně narážíme dodnes, stále tedy nejde o nic neobvyklého. Kritické poznámky Černého a Hanzáka měly své opodstatnění, zejména jako argumenty v obnovené diskusi o nežádoucích důsledcích lovu dravců na výrovkách, která právě v té době pozvolna gradovala.

Roku 1957 vydalo Ministerstvo zemědělství a lesního hospodářství vyhlášku č. 176/1957 Ú. l. (Úřední list) o cenách chytané živé zvěře určené k dalšímu chovu. Vyhláška stanovila konkrétní ceny, za které Československá myslivecká jednota vykupovala určité živočichy, a také ceny, za které je pak prodávala. Pro výra velkého byly ceny stanoveny takto: výr do tří měsíců je vykupován za cenu 240 Kčs a prodáván za 312 Kčs; výr od tří měsíců do jednoho roku je vykupován za cenu 440 Kčs a prodáván za 572 Kčs; výr od jed-

noho roku a starší je vykupován za cenu 520 Kčs a prodáván za 676 Kčs.

Pro lepší představu kilogram chleba stál tehdy 2,60 Kčs. Částka vyplácená za jedince tedy nebyla malá a vedla k rychlému

vytvoření tradice utajování konkrétních hnízdních lokalit, která vlastně přetrvává dodnes a značně komplikuje případný výzkum.

Ačkoli r. 1956 byl přijat zákon o ochraně přírody č. 40/1956 Sb., prozatím k němu neexistovala prováděcí vyhláška. Ani po vydání této vyhlášky v r. 1965 nebyl v českých krajích výr zařazen na doplněný seznam chráněných živočichů (na Slovensku však ano). Hájení výra bylo tedy nadále spravováno pouze zákonem o myslivosti a s ním souvisejícími předpisy. Pozoruhodný veřejný spor o využívání chovaných výrů k lovu dravců a krkavcovitých ptáků na výrovce popíšeme v závěrečném dílu seriálu.

Použitou literaturu a medailony citovaných autorů najdete na webové stránce Živy.

Marcel Honza

Kukačka obecná u polygynního hostitele: zisk, nebo ztráta?

Kukačka obecná (*Cuculus canorus*) patří mezi nejlépe prostudované ptačí parazity, což jsou druhy, které přenechaly péči o svá vejce a mláďata jiným, hostitelským druhům. V ptačí říši je známo něco přes 100 druhů rozmnožujících se paraziticky. Parazitický způsob reprodukce je nejen velmi zajímavý z biologického hlediska, ale vztah mezi hostitelem a hnízdním parazitem je i modelovým příkladem k objasnění principů koevoluce (společné evoluce více druhů, které se vzájemně – recipročně – ovlivňují). V případě kukaček a hostitelů jde o celou řadu adaptací a protiadaptací, jež se objevují s různou intenzitou na obou stranách tohoto soupeřivého páru.

Hovoříme-li o adaptacích hostitele, nejlepší strategií představuje úplné vyhnutí se parazitaci hnízda jeho umístěním tam, kde je parazitace vyloučena. U rákosníků (*Acrocephalus*), kteří jsou v našich podmínkách nejčastějšími hostiteli, je takové místo v porostu rákosin, případně orobinců, v dostatečné vzdálenosti od „kukaččích pozorovatelů“, z nichž parazit sleduje aktivitu budoucích pěstounů. Čím je hnízdo vzdálenější od oblíbených pozorovacích bodů (stromů, drátů elektrického vedení), tím nižší je pravděpodobnost, že bude nalezeno, a tudíž parazitováno. Objeví-li kukačka hnízdo, stále nemá vyhráno, zvláště pokud je spatřena hostiteli při kladení vejce přímo na jejich hnízdě. Někteří hostitelé jsou velmi agresivní a kukačku fyzicky napadají, což pro ni může mít fatální následky spojené až s usmrcením, např. u rákosníka velkého (*A. arundinaceus*) a řubáka obecného (*La-*

nius collurio). V případě úspěšného naklazení je nasnadě čtené studovaná otázka související s úrovní mimikry parazitického vejce, resp. schopností hostitele parazitická vejce rozpoznat a odstraňovat (obr. 1).

Rákosník velký – kvalitní hostitel

Jak již bylo zmíněno, v našich zeměpisných šířkách patří mezi nejčastější hostitele kukačky rod rákosníků, především rákosník velký, který byl v souvislosti s parazitací hnízd studován na několika evropských lokalitách. Námi dlouhodobě sledovaná populace na vybraných jiho-moravských rybnících je zatížena různou mírou parazitace kolísající v jednotlivých letech mezi 30–50 %.

Další zajímavostí ze života rákosníka velkého je fakt, že patří ke 2 % ptačích druhů, které kromě monogamních svazků uzavírají též svazky polygamní. Konkrétně jde o polygynii, při níž samec vytváří sva-

1 Příklad mimikry – vejce kukačky obecné (*Cuculus canorus*) je v hnízdě rákosníka velkého (*Acrocephalus arundinaceus*) vpravo uprostřed (nejsvětlejší).

zek se dvěma či více samicemi současně. V polygynním svazku samec přerodzuje reprodukční investici mezi několika samic, čímž pojišťuje a navyšuje svou reprodukční úspěšnost. Naopak pro samice je polygynie spíše nevýhodou. Ty, které sdílejí teritorium s jedním samcem, bývají často ve vzájemné kompetici, a to buď o potravní zdroje, nebo se dělí o investici do potomstva ze strany samce. Z toho důvodu může v případě polygynie nastat vyšší riziko, že některá ze snůšek nebude úspěšná (viz dále). Naopak uzavření monogamního svazku, kde jsou oba rodiče rovnocennými partnery v péči o potomstvo, je spojeno s nižší rizikovostí úspěšného odchovu snůšky. Míra polygynního hnízdění párů rákosníka velkého ve sledované lokalitě kolísá mezi 20–30 %. Kromě rákosníka velkého se v naší avifauně polygynním způsobem rozmnožuje např. i lejsek černohlavý (*Ficedula hypoleuca*).